

54. Csanádpalota, Kis-ugar (KÖH 42530)

(Csongrád megye) Sza

A Csanádpalotai Városi Önkormányzat megbízásából a Móra Ferenc Múzeum munkatársai 2012. augusztus 22-én, Csanádpalota D-i határában, a 4451 és a 44129 jelű országos közutak közötti összekötő földút aszfaltburkolattal történő tervezett fedése indokán terepbejárást tartottak. A fejlesztési terület külterületen, mezőgazdasági művelés alatt álló területen található, a várostól 2 km-re. Itt, a Csanádpalota–Nagylak közötti műút és a Csanádpalota–országhatár között húzódó aszfaltutakat összekötő ÉK–DNY-i irányú, közel 1,5 km hosszú földút két oldalán, 50–50 m szélességben végeztük a bejárást. A bejárt terület 55%-a szántott volt, 45%-a kukoricával és lucernával volt fedett. A vizsgálat eredményeként a bejárható területen sikerült egy korábban már nyilvántartott régészeti lelőhelyet beazonosítani (42530). A kerámiák szóródása alapján a lelőhely területe jelentősen megnőtt, de annak tömbje továbbra is az út D-i oldalán került elő. A kerámiák találati helyét GPS készülékkel rögzítettük. A lelőhely intenzitása közepes volt. É-i szélé érintette az összekötő földút sávját.

A begyűjtött leletanyag a szegedi Móra Ferenc Múzeumban került végleges elhelyezésre.

Munkatársak: Takács Gábor, Gyűrösi Tímea, Susits Diana.

PÓPITY DÁNIEL – LAJKÓ ORSOLYA

55. Csanádpalota határa (Csongrád megye) B, V, Sza, A, Á, I

Az M43 autópálya Makó–országhatár szakaszán a Móra Ferenc Múzeum munkatársai az alábbi lelőhelyek feltárását végezték el.

Kuzslic-dűlő, Sulyok-tanya II. (KÖH 78525): Az M43 autópálya Makó–országhatár szakasza 57. lelőhelyének feltárása közben előkerült Sulyok tanya II. elnevezésű lelőhelyen 2011. november 21–25. között végeztünk először próbafeltárást. Az 57. lelőhelytől 200–220 m-re, K-re fekvő új lelőhely az autópálya 61. lelőhelye lett. A területen két ütemben, 2012 októberében és novemberében, 18 nap alatt mindösszesen 3753 m² nagyságú területet kutattunk át, amely során 36 régészeti jelenséget tártunk fel.

2011-ben mintegy 977 m² nagyságú ásatási szelvényben, a leletanyag alapján, egy késő császárkorra keltezhető, 3–4. századi teleprészlet 7 objektuma került elő. Ebből 2 épületmaradványnak, 1 ároknak, 4 pedig gödörnek bizonyult. A munkát a korábbi próbafeltárás során nyitott, mintegy 977 m² alapterületű, 5 kutatószonda bővítésével folytattuk 2012. október 24.–november 20. között. A gépi munka során, az 50–60 cm vastag humuszréteg alatt végül az előkerült jelenségek (SNR) száma 36-ra nőtt, amelyhez mindösszesen 15 objektumot rendeltünk. A telepobjektumok, 2 méhkas alakú vermet nem számítva, gyakorlatilag két párhuzamos, egymástól 40 m-re ázott D–É-i irányba futó árok között kerültek elő, a nyomvonal É-i felében. Ezek közül 7 gödörnek, 5 épületmaradványnak és 1 cölöphelynek bizonyult.

A korábbi szondák, valamint a megnyitott szelvényben tapasztalt objektumszóródás, továbbá a környéken végzett terepbejárást nyomán világossá vált, hogy egy közel ÉNy–DK-i irányú, 200 m hosszú, és 150–200 m széles telepnyomot érintett a nyomvonal. A tanyaszerű település központja a nyomvonalról É-ra terült el.

A leletanyag a szegedi Móra Ferenc Múzeumba került.

Munkatársak: Gyűrösi Tímea, Nagy Norbert és Takács Gábor régész technikusok.

Országhatár (KÖH 52785): Az M43 autópálya Makó–Országhatár közötti szakasz tervezett nyomvonalának legkeletibb régészeti lelőhelyén 2010. október 26. és 2012. december 7. között, több ütemben végeztünk feltáró munkálatokat. A Krakker és az államhatár közti, a nyomvonal 57+200 és 57+700 km pontjai között fekvő, 540 m hosszú, és zömében 70–90 m, a határsávban azonban 110 m széles, mintegy 44 450 m² nagyságú nyomvonalszakasz feltárása 7 hónap alatt, mindösszesen 99 terepi nap alatt valósult meg.

Mind a szántott felszínen, mind az előhumuszolt felületen folyamatos volt a fémdetektoros vizsgálat, amelyet Bacskai István és Barczánfalvi Csongor végzett. Ennek köszönhetően mindösszesen 65 fémtárgy került napvilágra. Ezek közül 5 tárgy bronzkorinak, 26 tárgy római korinak (köztük 15 érme), 3 tárgy Árpád-korinak, 2 tárgy újkorinak, a többi pedig ismeretlen korúnak lett meghatározva.

A humuszolás során gyakori volt, hogy már az előhumuszolt felületen, 20–30 cm mélységben sikerült járósínhez köthető jelenségeket, objektumokat megfigyelni. Elsősorban kemencék, tűzhelyek, omladékrétegek kerültek elő ilyen módon. Ezeket körbeszalagozva, szigetként meghagyva, kézi erővel kutattuk meg. Döntően az Árpád-kori, ritkábban római kori, néha bronzkori jelenségek bukkantak elő ilyen módon.

Az ásatás területén 2010 és 2012 között összesen 904 stratigráfiai jelenséget figyeltünk meg, amelyhez végül 497 objektumot rendeltünk. Több esetben egy objektumhoz több különálló jelenség tartozott (házak, kemencék, kerítőárkok). A területen alapvetően 6 korszak képviselte magát, amelyből az újkort nem számítva, 5 volt régészeti értékkel rendelkező (kora bronzkor, római kori szarmata, vaskor, avar kor, Árpád-kor).

A legkorábbi megtelepedést a területen a kora bronzkorra (Kr. e. 2800–2000) tehetjük, amelyet 77 objektum képviselt. Az objektumok közül 59 gödör, 1 kút, 7 korabeli felszínhez köthető kerámiaomladék, 6 földbe ázott egész edény, 3 urnasír, 1 szórt hamvas sír volt. A kora bronzkori telepjelenségek az ásatási felszín teljes területén megtalálhatóak voltak, döntően azonban a Krakker-eret kísérelő partos rész 50–60 m széles zónájában lehetett lokalizálni az ilyen korú jelenségeket. A bronzkori telepet ritkán, néha csoportokba rendeződő gödrök körvonalazták. Háza utaló nyomot nem találtunk a területen. Jellemző volt az ilyen korú objektumokra a rejtettség, azaz a beásások a humuszolt felszínen sokszor alig, vagy egyáltalán nem látszódtak. Jelenlétüket sokszor a kerámiák intenzív szóródásából következtettük ki. A gödrök általában kerekded alaprajzú, sekély vagy mélyebb vermek, tálszerű beásások voltak. A településen élt közösség eszközei közül a leletanyagban a kerámia uralkodik. Lécdíszes urnák, bögrék, fazekak, belső díszes tálak töredékei a jellemzőek. A kora bronzkori telep a nyomvonalon kívül is folytatódik. Az objektumok szóródása alapján a Krakker partján mind É-i, mind D-i irányban biztosan megtalálható.

A teleptől távol, majd fél km-re K-i irányban, már az államhatár sávjában egy kora bronzkori temetőrészletre bukkantunk, amelyet 3 urnásír és 1 szórt hamvas sír képviselt. A sírok É–D-i sávban húzódtak. A vizsgált sávban több földbe ástott egész edény is előkerült, amelyek szintén a temetőhöz tartoztak, amely É és D felé, sőt K felé az államhatáron túl is nagy valószínűséggel folytatódhat, egy attól 5 m-re előkerült hamvasztásos sír tanúsága alapján.

A bronzkori megtelepedés után a következő tetten érhető korszak a területen a késő vaskor. A korszakból csupán egy szórvány, fehér folytatott díszű kobaltkék színű, kettős bordával tagolt karperec töredéke került elő. Az ékszer a LTC időszakban jelent meg és döntően a LTD időszakra jellemző (Kr. e. 160/140–Kr. u. 1. század eleje).

A kelta kor után a római korban, a 2–3. században népésül be ismét a környék. Összesen 275 objektumot kötöttünk a római kori szarmatákhoz. Ezekből 224 telepobjektum volt, a fennmaradó 51 pedig temetkezésnek bizonyult. A szarmata népesség 2–3. századi településnyomait a nyomvonalszakasz csaknem teljes területén megtaláltuk, igaz változó intenzitásban. A területen 143 gödör, 9 nagyobb verem, 12 félig földbe mélyített épület, 33 árok, 7 szabadban álló kemence és 5 kút került elő. A telepobjektumok a Krakk-eret kísérő partos részen és a nyomvonal határsávhöz közeli, 120 m-re kiszélesedő szakaszának környékén sűrűsödtek leginkább. Elszórtan azonban mindenhol találkoztunk ilyen korú objektumokkal.

A szarmata telep leletanyaga döntően kerámia volt. Ezek között uralkodó a szürke korongolt áru. Hombárok, félgömbös testű tálak, felsőfüles edények a meghatározó formák. A kézzel formált töredékek és a kézi korongon készített kerámiák aránya jóval csekélyebb. Elsősorban fazekak készültek ilyen technikával. A kerámiatöredékek között figyelmet érdemel 2 szögletes edény részletének előkerülése. A helyi készítésű kerámiaanyag mellett római eredetű import is előkerült a területen. Összesen 13 objektumban találtunk *terra sigillata* töredéket. Jellemző keleti eredetű agyagmázás amforatöredék 10 objektumból ismert. Utóbbiak között találjuk az ásatás egyik figyelemre méltó leletét, egy mesterjegyes, görög betűkkel ellátott fültöredéket. A bepecsételt felirat olvasata *_YNET_*. Feloldása a szarmata barbarikum K-i kapcsolataira, a telep pontosabb korhatározására deríthet fényt.

A telepjelenségek mellett a területen 50 szarmata sír, valamint egy gödörbe eltemetett egyén csontváza került elő. Utóbbi az érparton, az előbbi viszont a nyomvonalszakasz középső harmadában. Az 50 sír egy ÉK–DNy-i irányú, mintegy 84 m hosszú és 55 m széles sávban került elő. Összesen 6 sírsort lehetett elkülöníteni. A sorok egymástól eltolva helyezkedtek el, amelyek között 3–6 m volt a távolság. Az egyes sírokat egymástól 3–5 m-re ásták meg. 12 sír körül ástak szabályos, 9–13 m átmérőjű körárkot. A bejáratuk minden esetben D-en volt. Egy esetben 2 sír volt a körárok közepén. Három körárokban találtunk halotti torra utaló kerámiaomladékot. Ezek mindig az árok É-i ívében kerültek elő. A temető területén az Árpád-korban egy telep létesült, ám az ilyen korú objektumok sírokat nem bolygattak meg. Gyakori volt azonban a sírok korabeli rablása. Az 50 sírből 36 sírnál (72%) figyeltünk meg rablásra utaló nyomokat, 22 sír esetében pedig jól látható volt a rablógödör nyoma is. A sírok zöme D–É-i tájolású volt. A temető nagyfokú rablottsága ellenére számos leletet mentettünk meg. Több esetben még eredeti helyzetben kerültek elő a tárgyak, de számos olyan eset is volt, amikor a rablók által hátrahagyott tárgya-

kat találtak meg a rablógödörben elszórva. A sírokból 9 bronz- és 1 ezüstkarika, 11 bronz-, 5 vasfibula, 77 különféle anyagú gyöngy, 19 egész edény, 7 esetben törött edénydarabok, 14 vaskés, 14 vastöredék, 9 bronzszegecs, 1 állatcsont, 2 üvegpohár (egy ép), 3 bronz- és 1 ezüstérme, 6 vascsat, 1 bronz karperec, 4 orsógomb, 2 bronzcsat, 1 vaskarika, 1 bronzhuzal, 1 bronzcsipesz, 1 felfülezett érme, 1 egymásra tekert végű bronzkarika, 1 bronztorques, 1 vastű és hozzá tartozó csont tűtartó, 1 szív alakú és 1 balta alakú bronzcsüngő került elő. A felszínre került leletek alapján a temető előzetesen a 3. század végére, illetve a 4. századra keltezhető. Pontosabb keltezés a restaurálás és a feldolgozás után várható. A feltárás csupán a temető ÉNy-i és DK-i határait találta meg. Ennek értelmében további sírok előkerülése várható a nyomvonaltól DNy-ra valamint ÉK-re.

2012 decemberében közvetlenül az államhatár mellett egy különálló szarmata sír került elő. A 13 m átmérőjű körárok kétharmada Magyarországon, egyharmada pedig Romániában található. A D-ről 1,5 m széles bejáratlal megszakított körárok belsejében egy szarmata kori sírt tártunk fel. A rablott sírban egy koporsóban eltemetett, háton fekvő, nyújtott testhelyzetben fekvő felnőtt férfi vázcsontjai kerültek elő. Mellette vasfibulát, vaskést, római érmét, bronz-lemeztöredékeket és egy egész korszot találtunk.

A kora avar kor végéről, a 6–7. századból mutatható ki újbóli emberi jelenlét a területen. Az állatjárásból fémkeresővel előkerült bronzból öntött gúla, vagy piramiscsüngős fülbevaló legalábbis avar jelenlétre utalt. A 6. század végére, esetleg a 7. század elejére keltezhető áttört, álggranulációs, üvegbetétes fülbevalóhoz tartozó csüngő jó állapotban került elő.

Jóval markánsabb a közép avar kori jelenlét a területen. A Krakk-érhez közeli parton 2, egymáshoz közel fekvő, téglalap alakú, 7,8 és 11,6 m² alapterületű, 2 cölöphelyes épület köthető ehhez a korszakhoz. Az épületekből szürke korongolt kerámia mellett sütőharang-töredékek és kézzel formált edénytöredékek kerültek elő. Figyelemre méltó az egyik házból előkerült bronzlemezből préselt, geometrikus mintát mutató, bizánci eredetű veret. A rajzolatok rendszere restaurálás hiányában még nem vehető ki pontosan. A látható részletek alapján azonban a veret a Tarnaméra-típusú veretek körét gyarapítja. Az épület kora így a 7. század első felére tehető.

A terület a késő avar korban sem lakatlan teljesen. Az avarság közeli jelenlétére összesen 10 sír utalt a nyomvonalszakasz középső harmadában. A sírokból 4 fülkével kiegészített aknasír volt. A sírok két csoportban kerültek elő, egymástól 60–70 m távolságra a szelvény középső harmadának ÉK-i és DNy-i szélé mellett. Mindkét sírcsoport jellege családi temetőre utalt. A DNy-i sírcsoport 5, az ÉK-i csoport 4 sírből állt. Az ÉNy–DK-i tájolású sírok mindkét csoportban egy DNy–ÉK-i irányú tengely mentén feküdtek, sorban egymás mellett. A sírok közül csupán 3 volt rabolatlan. A rablottság miatt a nemek eldöntése a terepen 7 alkalommal sikertelen volt. A 6 aknasír egyszerű téglalap alakú formát mutatott. A fülkés sírok közös vonása a viszonylag kisebb méretű akna, amely egyik esetben sem tartalmazott leletet. Az aknához minden esetben DK-felől csatlakozott a 260–280 cm hosszú, 80–100 cm széles fülke, amely mindig olyan széles volt, mint az akna. Ezeket pozitívrá bontva vizsgáltuk. Az akna fülke felőli utolsó harmada már a fülke felé lejtett. A fülkében a rablás okozta bolygatás ellenére több esetben figyeltünk meg vázrészeket eredeti helyzetben, amely alapján kiderült, hogy az elhunytat háton fekvő, nyújtott testhelyzetben temették el, fejjel az akna irányába. Egy esetben

a fülke oldala mellé fektették a halottat. A sírok leletben szégyenyek voltak: 2 vaskés, 1 orsógomb, 1 vascsat, 2 vaskés, 1 pár ívelt talpalójú kengyel, 1 bronz-huzaltöredék, 2 vastárgy-töredék és 1 csontból faragott, talán botvégnak tartható tárgy került elő. A sírok a leletek alapján a késő avar kor második felére, azaz a 8–9. századra keltezhetőek. Mindkét sírcsoportot teljesen feltártnak tekinthetjük.

Az ásatás következő korszakát az Árpád-kor jelentette, amely 131 objektummal képviselte magát a területen. A terepbejárás adataival összhangban szinte az egész területen kerültek elő Árpád-kori telepjelenségek. Ebből 4 ház, 86 gödör, 12 szabadban lévő kemence, 2 szabadban lévő tűzhely, 6 kút, 19 árok, 2 pedig a korabeli felszínhez köthető, kerámiával datált állatváz-részlet. Intenzívebb megtelepedést figyeltünk meg az érparti sáv 100 m széles zónájában, valamint a szelvény középső harmadának területén a szarmata temető sávjában. A településszerkezet szórt, tanyás jellegű és a megfigyelések alapján hosszú életű volt. Árkok és kemencék többszöri megújítása utalt erre. A téglalap alaprajzú házak 7,9–10,4 m² nagyok voltak. Mindegyikben 2-2 cölöphely került elő. Két házban padlót, egy házban lejárót, háromnál kiugró kemencét figyeltünk meg. A nagyszámú gödrök döntően tálszerű, ritkábban méhkas, vagy hengeres alakú vermek voltak. A külső kemencék a házaktól távolabb, több esetben nagyobb kerítőárkok oldalához csatlakozva kerültek elő. Hosszú életüket a sütőfelületek többszöri, egy esetben háromszoros megújítása mutatta. A kemencék mellett 2 helyen, a mai felszíntől 30 cm mélyen, az előhumuszolt felszín alatt közvetlenül, a korabeli felszínhez köthető szabad tűzhely átégett sütőfelületére bukkantunk. A telep lakóinak állattartó életmódjára a nagyszámú állatsont mellett többek között egy 22 m átmérőjű, D-ről bejáráttal rendelkező, tagolt aljú karám utalt. Az objektumokban feltárt leletanyag zömét adó kerámia 12–13. századi vonásokat mutatott. Döntően cserépbográcsok és fazekak töredékei kerültek elő. A díszítés nem gyakori.

A régészeti leletanyag a szegedi Móra Ferenc Múzeum raktárába került.

Munkatársak: Nagy Norbert, Takács Gábor, Gyürösi Tímea, Benedek András, Pópity Richárd, Gera Róbert, Németh Dániel, Komjáti Ádám és Füzési István.

Sulyok-tanya (KÖH 52787): Az M43 autópálya Makó–Országhatár szakaszának 57. (korábbi számozással 62.) lelőhelyén 2010. október 14–15. között végeztünk először próbafeltárást. A próbafeltárást 3 kutatószondája a lelőhely 922 m²-nyi területét kutatta meg. Ezen munkák során egy kisebb szarmata kori árokszakasz került elő. A próbafeltárást pozitív eredménye nyomán 2011. szeptember 1. és október 5. között került sor a megelőző feltárást első ütemére. A feltárt terület ekkor 9041 m²-re bővült. Ennek során kiderült, hogy a korábban előkerült árok egy kisebb, 3–4. századi szarmata település D-i szélén található. A Ny-i irányban nyitott bővítés során a nyomvonal középső harmadában és annak É-i széléhez közel újabb szarmata telepobjektumok kerültek elő. A telepjelenségek mellett, a nyomvonal D-i peremén 5 rabolatlan szarmata temetkezésre bukkantunk. A D–É-i tájolású sírok két, K–Ny-i irányú sorban húzódtak a nyomvonal szélén. A délebbre fekvő sorban 3, az É-i sorban 2 sír feküdt. A sírok között kettőben rönkfából vajt koporsó jó állapotban megmaradt maradványát bontottuk ki. A sírokban általános volt az edény melléklet, amelyet a lábhoz, egy esetben a fejhez helyeztek. Ugyanígy mellékletként került

elő több vaskés, orsógomb, orsósárhoz kapcsolódó kampós végű vastüske. Az ékszerek közül a kék színű, lecsapott sarkú üvegyöngyök, borostyángyöngyök, mészkögyöngyök, huzalkarpercecek, egytagú, aláhajlított lábú fibulák, *cyprea* csüngő, ezüsttorques, fűlezett római érmék és fülbevalók érdemelnek említést. A temető leletei alapján a 4. századra kelteztük.

2012. november 20. és december 3. között újabb feltárással kerülhetett sor, amely nyomán a feltárt összterület nagysága elérte a 10962 m²-t. Negyven szarmata korú objektumot tártunk fel. A szarmata telep 3–4. századi objektumai közül 6 ároknak, 25 gödörnek, 1 kútnak, 2 háznak bizonyult. A sírok száma 11-re nőtt. A 2012-es ásatásnak köszönhetően Ny-i irányban megnyugtatóan sikerült tisztázni a lelőhely kiterjedését. Az autópálya nagylaki lehajtó ágában a feltárást nyomán a szarmata telep újabb 2 árka és 2 gödre került napvilágra. A települést határoló árkon túl, attól ÉNy-ra, 20 m-re, a lehajtó ágban, a korábbi temetőtől 250 m-re, ÉNy-ra egy újabb szarmata kori temető-részlet bukkant elő. A temetőben, 3 sorban, összesen 6 rabolatlan csontváz sirt tártunk fel, amelyből 2 körárkos volt. A koporsós temetkezések közül 1 férfi sírban kitűnő állapotban megmaradt rönkkoporsó maradványát bontottuk ki. A 4 férfi és 2 nő sírjában számos viselethez tartozó ékszert találtunk. A mellékletek között római ezüstérméket, orsókarikát és orsógombot, vaskést és csatot leltünk. Az edényeket minden esetben a lábhoz helyezték. Egy női sírban 2 edényt találtunk. A leletek alapján a temető sírjait előzetesen a 3–4. század fordulójára kelteztük.

A feltárást közben a környéken végzett terepbejárások alapján úgy tűnik, hogy a tanyaszerű település egy jelentős részét feltárhattuk. A szántásban kerámiákat csak a nyomvonalról É-ra találtunk, a nagylaki lehajtó ág közvetlen közelében. A lelőhely terepi adatok alapján közel 400 m hosszú, és 250–300 m széles lehetett.

Az előkerült leletanyag a Móra Ferenc Múzeumban került elhelyezésre.

Munkatársak: Nagy Norbert, Takács Gábor és Gyürösi Tímea ásatási technikusok.

PÓPITY DÁNIEL

56. Csengele, Gyarmati-tanya (Tanya 23.) (KÖH 86219)

(Csongrád megye) Sza, H, Á

2012. május 5-én, Verovszki József (Csengele, tanya 23. alatti lakos) leletbejelentése nyomán helyszíni szemlét végeztünk a Csengelétől 2 km-re, ÉK-re található, egykori Gyarmati-tanyától 100–200 m-re, DK-re fekvő területen. Kierkezésünkkor, a korábban megbeszéltek értelmében, a leletbejelentő átadott egy honfoglalás kori hajfonatkorongot, amely az egyik internetes aukciós oldalon vált ismerté. Elmondása szerint a zöld színű, restaurálatlan korong nagyapja hagyatékából került elő, amit az 1950-es években a tanya előtt elvezető, É–D-i irányú földút K-i oldalán létesített 1 m mély, 2 m széles vízelvezető árok kiásása során találtak. Maga a tárgy egy jellegzetes 10. századi honfoglalás kori készítmény, mely nagy valószínűséggel a század középső harmadában készült, de később még sokáig használatban maradt. Erre utal a tárgy felső ívén látható ezüst függesztőfül – a párjának csak a csonkjára maradt meg – mely alapján egyértelmű, hogy egy idő után már nem borszójakkal a női hajfonatba erősített – egyébként párban előforduló – hajfonatdíszként, hanem nyakban felfűzve medálként viselték.